
УДК 092+ 81'36 (Вихованець)

НА ГРАМАТИЧНИХ ВЕРШИНАХ

Іван Романович Вихованець належить до тих учених, хто вміє не тільки помітити проблему, сформулювати її, але й «розібрати увесь механізм» мовного явища, а потім часточка до часточки, «гвинтик до гвинтика» змонтувати і то так, щоб простежуваними були всі дії. Уміння не приховувати процедуру аналізу, процесу наукового осмислення пізнаного, доступно прокоментувати досягнуте — це посилає тільки справжньому Майстрові. Таким і є Іван Вихованець. Його учням і послідовникам пощастило в тому, що можна просто дотримуватися його принципу — роби так, як я. Перефразовуючи пророчу заувагу Антоніо Небріхи щодо особливостей ужитку іспанської мови — «пишіть точно так, як я нею говорю», висловлену ще в XIV ст., і переформульовану Вуком Караджичем у XIX ст. щодо сербської мови — «пишіть так, як ви говорите», варто вербалізувати основний принцип наукового студіювання вченого — «пишіть так, як бачите та осмислюєте мовне явище».

Івана Романовича Вихованця я знаю з 1981 року, коли вперше з трепетом у душі зайшов до Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України, і за дорученням академіка Віталія Русанівського (тодішнього директора цього інституту) Йосип Андерш (на той час вечний секретар Інституту) познайомив нас. Зустріч була надзвичайно динамічною, і досі пам'ятний кожний її штрих. Іван Романович одразу запитав, які наукові проблеми мене цікавлять. Почувши відповідь, що я хотів би досліджувати проблеми детермінологізації (з цієї теми писав свого часу дипломну роботу), швидко відповів, що це не його наукові зацікавлення. Після моїх слів, що мені до душі також проблеми граматики, учений порекомендував подумати над категорією граматичного роду іменників. Усією своєю постаттю, своїм поглядом Іван Романович випромінював якесь внутрішнє наукове зацікавлення, прагнення проникнути в глибину мовного явища, наче заохочуючи цим і свого співрозмовника до творчого пошуку. У розмові з ним не можна було просто слухати, тому що він активно захоплював своїми

міркуваннями, що спонукало співрозмовника до висловлення власних думок, інколи навіть наївних. Цей науковий порив, рішучість і послідовність у відстоюванні принципів учений завжди беріг і береже як найдорожче і найцінніше, як святість душі. Із ним завжди легко розмовляти на будь-яку наукову проблему, висловлювати свої сумніви, бо не відчуєш ані насміху, ані якоїсь зверхності, а навпаки — витворюється атмосфера відкритості й щирості, чуєш його ні з чим незрівнянні міркування. Учений уміє слухати, любить дискутувати, не боїться озвучувати свої ідеї і підкріплювати їх відповідними фактами.

Захоплює і вражає талант науковця осмислювати проблему, її глибину і проектувати шлях її розгляду, іноді в такому вимірі, що відразу просто важко збагнути, як йому вдається так швидко все побачити. Здається, наче він постійно тільки над цим думає, обмірковує і чекає цього питання, аби відразу його прокоментувати. А ще... Його талант бачити вагомість ідей інших учених. Високі слова його оцінки можна неодноразово почути про науково-титанічну працю Олександра Мельничука, Євгена Тимченка, Люсьєна Теньєра, Отто Єсперсена, Чарльза Філмора, Віри Белошапкової та багатьох-багатьох інших.

Від самого початку свого життя ще маленьким хлопчиком Іван Вихованець прагнув пізнати тонкощі й мудрість писаного слова, підпорядкувавши втіленню цієї мрії все життя. Йому це вдалося. Сьогодні він — учений, що не тільки здолав наукові вершини, але й створив власні граматичні обшири, які постають для інших тими творчими вершинами, пізнання і сприйняття яких уможливує творення ними власних концепцій. І незважаючи на це, він постійно у творчому пошукові, у творчому пориві, у шліфуванні власних ідей і намірів. Одна з провідних його настанов, яку я вперше почув від нього на III Міжнародному конгресі українців (м. Харків), — створення категорійної граматики.

Іван Романович Вихованець належить до тих дослідників, яких у науку привело власне серце, поклик власної душі. Саме такі науковці досягають вагомих результатів, бо їхнім дослідженням притаманні неординарність тлумачення наукових фактів, заглиблення у відомі істини та аналіз їх уже на якісно новому рівні, у контексті нових бачень та узагальнень. Йому притаманний педагогічний такт і вміння сформулювати у початківця прагнення до пошуку істини, виваженого аналізу лінгвістичних фактів, з'ясування їхніх особливостей у всій категорійній структурі мови. Врахування семантико-граматичного аспекту мовних форм дало змогу Іванові Романовичу по-новому підійти до розгляду системи відмінків і системи частин мови, статусу синтаксичних одиниць у граматичній будові мови, простежити загальні особливості граматичного ладу української мови, сформулювати концепцію категорійної граматики. Такий підхід він передав і своїм учням, що осприяло становленню в українському мовознавстві його лінгвістичної школи, з якою пов'язане розрізнення первинних і вторинних словосполучень, установлення диференційних ознак усіх відмінків, визначення типологічних закономірностей синтаксичних зв'язків,

семантико-синтаксичних відношень на рівні словосполучення та речення, з'ясування функційних виявів морфологічних форм, семантико-синтаксичної структури речення, типології предикатів, становлення концепції функційної і категорійної граматик. Усі ці проблеми розглядають сам лінгвіст та його послідовники, що відображено в низці підручників та посібників для вищої школи, численних монографіях, наукових статтях та виступах на міжнародних та інших науково-теоретичних конгресах, симпозиумах, конференціях.

З ім'ям І.Р. Вихованця в україністиці пов'язано становлення *концепції категорійної граматики* і нового підходу до аналізу мовних явищ — *функційно-семантичного*. Узагальнивши найкращі набутки вітчизняного і світового мовознавства, І.Р. Вихованець запропонував власне бачення і суто авторське тлумачення цілої низки лінгвістичних явищ, що загалом склало серію досліджень з проблем граматичного ладу української мови. Саме за оригінальний розгляд мовних явищ і цілісність концепції граматичного ладу української мови Іван Романович Вихованець були удостоєний у 1989 р. академічної премії ім. Івана Франка, а за концепцію сучасної української морфології в 2004 р. разом з К.Г. Городенською — академічної премії ім. О.О. Потебні (**Теоретична морфологія української мови**, 2004. — 398 с.).

Його перу належать науково-теоретичні монографії з проблем морфологічної системи української мови: **Синтаксис знахідного відмінка в сучасній українській літературній мові**, 1971. — 120 с.; **Прийменникова система української мови**, 1980. — 286 с.; **Система відмінків української мови**, 1987. — 232 с.; **Частини мови в семантико-граматичному аспекті**, 1988. — 256 с.), особливостей її синтаксису **Семантико-синтаксична структура речення** (співавтори: Городенська К.Г., Русанівський В.М.), 1983. — 219 с., науково-популярні праці, звернені до працівників слова, вчителів **У світі граматик**, 1987. — 192 с.; **Таїна слова**, 1990. — 284 с., науково-навчальні, адресовані безпосередньо студентам, педагогам-словесникам **Граматика української мови** (співавтори: Городенська К.Г., Грищенко А.П.), 1982. — 208 с. і це попри широкий спектр науково-теоретичних статей з актуальних проблем граматичного ладу української та інших слов'янських мов. Він створив перший підручник із синтаксису для університетів **Граматика української мови. Синтаксис**, 1993. — 368 с.

Крім того, І.Р. Вихованець брав участь в укладанні одинадцяти-томного тлумачного **«Словника української мови»**, що побачив світ у 1970 — 1980 рр., словника довідника **«Українська літературна вимова і наголос»** (1983 р.), у створенні п'ятитомної академічної праці **«Сучасна українська літературна мова»**, видрукованої у 1969 — 1973 рр.

Народився І.Р. Вихованець 9 жовтня 1935 року в селі Колосові Кременецького району Тернопільської області (батько — Роман Трохимович (1900 — 1985 рр.); мати — Єфросинія Іванівна (1911 — 2004 рр.)). Рано потягнувся до слова, прагнув відчутти повноцінну його мелодику і щонайглибшу таїну (мабуть, тому й одну з книг так назвав). Уже в п'ять

літ вільно читав і писав. Та війна і рання селянська праця під час перебування батька на фронтах не дала змоги вчитися. Лише після повернення тата з війни І.Р. Вихованця зарахували відразу до третього класу, тому що навчальні програми попередніх класів він засвоїв самостійно. Спочатку навчався у Колосівській початковій школі (до червня 1947 р.), а потім став учнем Рудківської семирічної школи (з вересня 1947 р. до червня 1950 р.). Саме тут, у цій школі, незабутнє враження на майбутнього лінгвіста справила учителька української мови Дарія Андріївна Галаган (після одруження її прізвище Парфенюк; сьогодні — заслужена учителька України), яка аналізувала слова так, щоб «випромінювалася душа слова». Чи не звідти пішла залюбленість Івана Романовича у слово, прагнення дошукатися до його щонайпотаємніших звучань.

Уже зі школи бриніла в душі Івана Романовича ніжна мелодика слова, що й привело його до Кременецького педагогічного училища (вересень 1950 р. — липень 1954 р.), а потім до Кременецького педагогічного інституту на філологічний факультет (вересень 1954 р. — серпень 1956 р.), Львівського державного університету ім. І. Франка (вересень 1956 р. — червень 1959 р.). І.Р. Вихованець повністю утверджується у своєму виборі і просто не уявляє себе поза роботою зі словом.

Після закінчення університету Іван Романович працює учителем української мови і літератури Шумської середньої школи робітничої молоді на Тернопільщині (м. Шумськ), а потім стає учителем Жолобківської середньої школи (лютий 1960 р. — серпень 1962 р.) Шумського району, що на Тернопільщині, а з вересня 1962 р. до жовтня 1964 р. — учитель української і німецької мов Локнянської восьмирічної школи Кролевецького району Сумської області (с. Локня). Постійно поглиблює свої теоретичні знання й активно працює в галузі вивчення слов'янських, германських мов, оволодіває польською і чеською мовами.

1 листопада 1954 р. стала реальністю давня мрія Івана Романовича — він стає аспірантом Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України. Відтоді його доля (з невеликою перервою) пов'язана з цим науковим закладом. У 1967 році Іван Романович успішно закінчує аспірантуру і захищає кандидатську дисертацію з проблеми «**Синтаксис знахідного відмінка в сучасній українській літературній мові**» (1968 р.), стає молодшим науковим співробітником Інституту мовознавства і перебуває на цій посаді до травня 1974 року, а в червні 1974 року — уже старший науковий співробітник цього закладу й активно працює над проблемами теоретичної граматики української мови, заглиблюється у зіставлення слов'янських мов, типологію мовних одиниць і категорій.

Активно починає працювати в галузі перекладацтва. У 1974 р. виходять «**Білоруські народні казки**» у видавництві «Веселка», десять із яких переклав він (до речі, у 1983 році здійснено їхнє словацьке видання, у 1987 році було друге видання цих казок, де оригінальність пере-

кладів Івана Романовича збережено (див.: **Carovna pistala: Biloruske ludove rozprawky**. — Kosice, 1983. — 110 s.)). Водночас учений перекладає низку поезій Якуба Коласа українською мовою, які увійшли до книжки **«Думка в дорозі»** (серія «Шкільна бібліотека»).

1983 року Іван Романович захищає докторську дисертацію **«Функціональна типологія прийменників і відмінків (на матеріалі сучасної української літературної мови)»**, що здобула високу оцінку в наукових лінгвістичних колах і була визнана як така, що започаткувала *новий семантико-синтаксичний напрям*, у річищі якого з'являються нові праці **«Система відмінків української мови»** (1987 р.), **«Частини мови в семантико-граматичному аспекті»** (1988 р.). У цих монографіях викінченою постає система відмінків з простеженням їхніх первинних і вторинних функцій та з окресленням їхньої внутрішньореченнєвої позиційної закріпленості. Уперше лінгвіст встановлює ядро, напівпериферію та периферію відмінкової і частиномовної системи, що постають аргументованими внаслідок опертя не тільки на власне-морфологічний, але й на синтаксичний, словотвірний та семантичний мовні яруси.

Ядро відмінкової системи становлять відмінки, спеціалізовані на вираженні субстанційності — це називний і знахідний відмінки, напівпериферійним є давальний, що спеціалізується на вираженні адресатності. Периферію відмінкової системи утворюють орудний, кличний і родовий відмінки. Кличний відмінок І.Р. Вихованець уперше поділив на три основні семантико-синтаксичні різновиди. «Найбільш виразно виявляються його особливості в реченнях з дієслівними присудками у формі наказового способу» [*Вихованець І.Р. Система відмінків української мови*. — К.: Наукова думка, 1987. — С. 140], де він поєднується предикативним зв'язком із присудком і «як представник вихідного згорнутого речення виражає адресатну семантику й у результаті взаємодії з найбільш відповідним його семантиці дієслівним присудком наказового способу утворює синкретичний компонент у функції адресата — потенційного суб'єкта дії» [Там само. — С. 140-141]. Другий різновид кличного являє собою функція акцентованого адресата і відповідно нейтралізованого суб'єкта, а третій різновид — це кличний ідентифікаційний полісемантичний, що «дублює відповідну семантико-синтаксичну природу граматично пов'язаного з ним займенникового іменника другої особи» [Там само. — С. 142]. Учений стверджує, що кличний відмінок «...варто визнати першим за рангом реченнєвотвірним відмінком, оскільки він майже в усіх випадках виступає конденсатом суб'єктно-предикативно-адресатної структури» [Там само].

Ядро частиномовної системи формують іменник і дієслово, а периферію — прислівник і прикметник [*Вихованець І.Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті*. — К.: Наук. думка, 1988. — 256 с.]. Ґрунтовно Іван Романович розглядає специфіку подвійного характеру дієприкметника, простежує статус інфінітива у структурі ана-

літичних дієслів, з'ясовує синтаксичний і морфологічний характер ад'єктивності дієприкметника, визначає загальні напрями синтаксичного, морфологічного і семантичного переходу дієслова, іменника і прислівника у прикметник і водночас закономірності такого переходу іменника, дієслова, прикметника у прислівник [Там само. — С. 169–173 і 197–202].

Для лінгвіста визначальними є категорії субстанційності та предикатності у внутрішньореченнєвій структурі, що й уможливило послідовне розмежування субстанційних синтаксем суб'єкта, об'єкта, адресата, інструмента, локатива з відповідним їхнім відмінковим закріпленням і предикатні синтаксеми дії, стану, процесу, якості, кількості, локативності. Він запропонував власну концепцію семантико-синтаксичної структури речення, основу якої формують валентні потенціали предикатів, оскільки у побудові «простого речення головної роль відіграють дві частини мови — дієслово та іменник. Ці частини мови слід вважати центральними, тому що вони формують переважну кількість речень» [Вихованець І.Р. Граматика української мови. Синтаксис. — К.: Либідь, 1993. — С. 124]. Саме тому семантично елементарне просте речення кваліфіковано як таке, що складається тільки з одного предиката й зумовлених його семантико-синтаксичною валентністю іменникових синтаксем. Такі речення позначають одну ситуацію [Там само. — С. 125]. Відповідно до типів валентності предикатів — від одно- до шестивалентних — автор диференціює шість класів семантично елементарних речень [Там само. — С. 127–129]. Семантично ж неелементарним простим реченням постає таке, у якому названо дві або більше ситуації.

Активне опрацювання проблем функційної граматики має підґрунтям глибинне диференціювання завдань функційної морфології і функційного синтаксису (див.: Вихованець І.Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови. — К.: Наук. думка, 1992. — 222 с.). Лінгвіст не тільки з'ясовує теоретичні основи функційного синтаксису, але й простежує систему мінімальних формально-синтаксичних одиниць, диференціюючи головні (нульові й ненульові), другорядні прислівні, детермінантні, опосередковані члени речення і дуплексиви. У характеристиці предикатних і субстанційних синтаксем учений розвиває власні погляди, започатковані в низці попередніх праць. Аналіз вторинних предикатних синтаксем ґрунтується на розмежуванні темпоральних, причинових, цільових, допустових, умовних синтаксем, синтаксем відповідності / невідповідності і встановлює закономірності нейтралізації предикатів в атрибутивній позиції. Семантичні процеси ускладнення синтаксем простежено через встановлення особливостей заповнення внутрішньореченнєвих синтаксичних позицій неспеціалізованими формами. Так, автор простежує закономірності вияву предикатних синтаксем у субстанційних позиціях, визначає специфіку поєднання суб'єктних й об'єктних синтаксем та окреслює функційні зміщення інструментальної синтаксеми, семантичні варіації локативної

синтаксеми. Ґрунтовним постає аналіз співвідношення прихованих предикатів і семантичного ускладнення субстанційних синтаксем, з одного боку, і корелятивності / некорелятивності субстанційних синтаксем і супровідних предикатів, з іншого.

З'ясування специфіки семантично елементарного і семантично неелементарного, формально елементарного і формально неелементарного простого і складного речення та визначення ієрархії синтаксичних одиниць дало змогу вченому виявити особливості реалізації формальної, семантико-синтаксичної і комунікативної парадигм речення з окресленням у їхніх межах місця варіацій, модифікацій і трансформацій. Теорія трансформації постає викінченою внаслідок того, що лінгвіст її послідовно розглянув у частиномовній системі, простеживши закономірності семантичного, синтаксичного і морфологічного внутрішньочастиномовного і міжчастинимовного вияву. У межах сформульованої ним проблематики розпочинали працювати і нині студіюють колишні його учні — аспіранти і докторанти, інші послідовники: Н.Л. Іваницька, К.Ф. Шульжук, А.П. Загнітко, К.Г. Городенська, М.В. Мірченко, В.М. Ожоган, М.С. Скаб, Т.Є. Масицька, Г.Г. Рогачова та ін., які досліджують окремі аспекти теоретичних питань граматичного ладу української мови, структури категорійних одиниць і под. Чи не в цьому виявився справжній хист наукового керівника, що його учні розвивають започатковану вченим граматичну концепцію.

З 1986 р. І.Р. Вихованець стає провідним науковим співробітником Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України, а з жовтня цього ж року — завідувачем сектору теорії української мови. Визначає основні засадничі принципи створення національної функційної граматики і розпочинає роботу над одним з її розділів — синтаксисом.

Відчуває потребу в апробації досягнутого у вишівській практиці тому і стає завідувачем кафедри української мови Луцького державного педагогічного інституту ім. Лесі Українки (тепер Волинський національний університет імені Лесі Українки) — листопад 1987 р. — вересень 1991 р. У цей період Іван Романович опрацьовує принципи створення підручника із синтаксису для університетів, визначає напрями науково-популярної роботи і пропонує нові спецкурси для студентської молоді. Все ширшої ваги Іван Романович надає працям для учителів-словесників, планує створити цілу серію науково-популярних видань з проблем граматики, лексикографії, лексикології, стилістики, сучасного вжитку національних мов і под. (див.: **У світі граматики**, 1987; **Таїна слова**, 1990. та ін.). Активно працює вчений як наставник, як член низки спеціалізованих вчених рад для захисту докторських і кандидатських дисертацій в Інституті мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України і Київському державному педагогічному інституті (нині Національний педагогічний університет імені Михайла Драгоманова), як опонент низки кандидатських і докторських дисертацій.

У своєму науково-популярному виданні **«У світі граматики»** (1987) Іван Романович наголошує на співвідношенні усталених гра-

матичних форм і закономірностях поповнення лексичного складу мови, простежує особливості сполучуваності слів, простежує тенденції відхилення від усталених норм. Тезу вченого, що «Покликання письменника – берегти і шліфувати слово» [У світі граматики. – К.: Рад. школа, 1987. – С. 162], можна розширити: це покликання кожного лінгвіста, адже «Творча діяльність мовознавця вимагає від нього широкого бачення мовних явищ і культури в цілому, вимагає дару вловлювати ледве помітні зародки нового в мові, вміння дати суспільству цінні поради щодо мовних норм», і тому: «Індивідуальні смаки повинні переборюватися в ім'я вироблення бездоганних загальнонародних норм естетики мови», тому що на «цих принципах ґрунтувалася і ґрунтується справжня культура мови» [Там само. – С. 163]. А в «**Таїні слова**» (1990), що складається з двадцяти шести різноманітних розповідей, учений у популярній формі розповідає про важливість словників для кожної мови, наголошує на необхідності знання багатств «цих пишних ярів» (за М. Рильським) і констатує, що народження нових слів мотивує необхідність створення нових тлумачних словників (С. 15). Не слід забувати кожному, що головним творцем слова, «його будівничим є народ», але уміння точно висловити свою думку народжується не за один день, тому сприймаючи красу природи, незмірного світу, «...дитина має вдосконалювати могутній інструмент пізнання – мову» (С. 270). Автору вдалося в оригінальній і доступній формі розповісти про розділи мовознавства і подати історію появи окремих слів у нашій мові, простежити особливості функціонування тих чи тих суфіксів та ін.

Прагнення теоретичного узагальнення нових проблем українського мовознавства і створення національної функційної граматики спонукають Івана Романовича повернутися до Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України, у якому з вересня 1991 р. він працює провідним науковим співробітником, а з часу створення Інституту української мови НАН України очолює відділ граматики (згодом відділ історії та граматики української мови з 1998 р.; потім відділ граматики і фонетики з 2005 р.), а з 2007 р. стає головним науковим співробітником цього ж Інституту.

У листопаді 1992 р. Івана Романовича обирають членом-кореспондентом НАН України як ученого, що подав викінчену цілісну концепцію граматичного ладу української мови. У цьому ж році виходить друком дослідження з проблем функційного синтаксису **Нариси з функціонального синтаксису української мови** (1992. – 224 с.), концептуалізовано остаточний варіант першого в Україні університетського підручника з синтаксису **Грамматика української мови. Синтаксис** (1993. – 348 с.).

Керовані Іваном Романовичем кандидатські і докторські дисертації спрямовані в граматичну проблематику (Т.Є. Масицька, О.М. Гадзюк (Кузьмич), І.А. Мельник (Пасічник), Н.М. Костусяк, О.Г. Межов, А.С. Джура, Н.В. Шульжук), і в центрі їхніх завдань перебуває

визначення національної специфіки граматичних конструкцій на загальнослов'янському і загальноєвропейському мовному тлі. За вагомий внесок у розбудову лінгвістичної науки і підготовку наукових кадрів для вищої школи його обрано у 2002 р. Почесним професором Волинського державного університету ім. Лесі Українки.

Сьогодні Іван Романович активно і плідно працює в галузі синтаксису, морфології та словотвору, все більшої ваги набувають його студії зі створення теоретичної фундаментальної граматики української мови, що стане етапним явищем у розвитку української лінгвістики. Вихід **«Теоретичної морфології української мови»** (у співавторстві з К. Городенською) можна вважати її початком.

З часу заснування журналу **«Українська мова»** і до сьогодні І.Р. Вихованець є заступником його головного редактора. Він опублікував тут серію статей з актуальних проблем українського правопису, частиномовної ієрархії, особливостей співвідношення / неспіввідношення частин мови і членів речення, закономірностей вияву семантично елементарних і семантично неелементарних, формально елементарних і формально неелементарних простих і складних речень в українській мові, граматичної термінології, окреслив засадничі принципи нової академічної граматики [Навколо проблем предикативності, предикації і предикатності // Українська мова. — 2002. — № 1. — С. 25-31; Аналітизм у граматичній структурі сучасної української мови // Українська мова. — 2002. — № 2. — С. 3-9; Динамічні процеси в українському іменниковому відмінюванні // Українська мова. — 2003. — № 3-4. — С. 33-38; Лексико-граматичне опрацювання прийменників української мови // Українська мова. — 2002. — № 4. — С. 90-97; Ненаукові пристрасті навколо українського правопису // Українська мова. — 2004. — № 2. — С. 3-25; Концепція «Грамматичного словника української мови (прийменник)» // Українська мова. — 2004. — № 3. — С. 30-36; Студії про члени речення // Українська мова. — 2005. — № 2. — С. 22-28; Концепція нової академічної «Граматики сучасної української літературної мови» у 3-х томах // Українська мова. — 2006. — № 3. — С. 41-47].

Іван Романович започаткував у часописі **«Українська мова»** надзвичайно цікаву та важливу рубрику **«Мовна мозаїка»**, у межах якої аналізують актуальні питання культури мови, закономірності кодифікації граматичних форм, установлюють конкурентність форм, простежують випадки неправильного наголошення слів і т. ін. (опубліковано 120 мозаїк).

Не менш знаковою постає співпраця вченого з часописом **«Українська мова й література в середніх школах, гімназіях та колегіумах»**, де він започаткував рубрику **«Мовознавчі етюди»** (уже опубліковано 36 етюдів), а також розміщено програмове інтерв'ю **«Бережімо рідну мову — найдорожчий скарб! Бережімо Україну»** (Українська мова й література в середніх школах, гімназіях та колегіумах. — 2009. — № 4. — С. 4-14) з викладом засадничих принципів та аналізом фактологічної бази академічної граматики, схарактеризовано статус української мови в Українській державі, проаналізовано принципи українського правопису, а завершує інтерв'ю вчений власною поезією **«Мово материнська»: Я маю... Я повинен... Я мушу... / Щодня мовою вливати душу... / Я маю-повинен-мушу...**

Тривалий час І.Р. Вихованець був членом Правописної комісії, плідно працював над питаннями української пунктуації та загальною структурою українського правопису як член Української національної комісії з питань правопису при Кабінеті Міністрів України (1994 – 2002 рр.) (див.: [Український правопис (проект). – К.: Інститут української мови НАН України, 1999]).

Учений брав активну участь у створенні енциклопедії **«Українська мова»** (К.: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 2000. – 752 с.) та її наступних доопрацюваннях (Українська мова: Енциклопедія. – Вид. 2-е, виправл. і доп. – К.: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 2004. – 824 с.; Українська мова: Енциклопедія. – Вид. 3-тє, зі змінами і доповненнями. – К.: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 2004. – 856 с.). До першого видання енциклопедії він написав понад сто статей з проблем теорії мови, граматичних категорій, мовних одиниць, морфологічних і синтаксичних форм, які в другому і третьому виданнях було істотно розширено й поглиблено, водночас з'явилися й нові статті. Цікавими постають студії вченого про внесок окремих лінгвістів у розбудову українського мовознавства.

І.Р. Вихованець був активним учасником усіх семи міжнародних конгресів Міжнародної асоціації україністів, керував на них програмними секціями з актуальних питань граматики української мови, її правопису та ін. Він уперше обґрунтував концепцію категорійної граматики (III міжнародний конгрес Міжнародної асоціації україністів (м. Харків)), яку згодом істотно поглибив у наступних своїх виступах і науково-теоретичних статтях. Монографії і науково-теоретичні, науково-прикладні статті, науково-популярні видання лінгвіста належать до таких, на які досить часто покликаються, вони стають теоретичним підґрунтям для подальших студій інших мовознавців. Індекс цитувань наукових праць дослідника в Україні та за її межами є досить високим.

Учений щедро ділиться своїми набутками з аспірантами і докторантами. Його учні нині працюють в Інституті української мови НАН України, Донецькому, Волинському імені Лесі Українки, Чернівецькому імені Юрія Федьковича національних університетах, національному університеті «Києво-Могилянська академія», Вінницькому національному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського, Рівненському державному гуманітарному університеті, Бердянському державному педагогічному університеті та ін.

І.Р. Вихованець також плідно працює у складі багатьох спеціальних комісій. Він є членом Граматичної комісії при Міжнародному комітеті славістів, членом Наукової ради «Українська мова» Інституту української мови НАН України, членом експертної групи з української мови Науково-методичної ради Міністерства освіти і науки України, членом спеціалізованої вченої ради для захисту докторських дисертацій в Інституті української мови НАН України. Його введено до редколегій низки високоавторитетних спеціальних періодичних мовознавчих видань, наукових вісників провідних університетів України. Іван Романович намагається зробити все можливе для розвитку лінг-

вістичної думки, для підготовки фахівців вищої і найвищої кваліфікації для Національної академії наук України і вищих навчальних закладів, для підняття престижу вітчизняної науки. Йому належить вісім одноосібних монографій, дев'ятнадцять написано у співавторстві, два словники, а загальний список друкованих праць нараховує понад 650 позицій, без врахування рецензувань наукових праць. Він і сьогодні працює плідно над поглибленням власної граматичної, лексикографічної і правописної концепцій. У післямові до «Таїни слова» І.Р. Вихованець пише: «Кожне слово рідної мови має неповторну біографію. Воно може наповнюватися як ніжністю серця народу-мовотворця, так і громозвучою ненавистю, гнівом до ворогів. Любов до Батьківщини виявляється в любові до рідного слова. Словом рідним треба дорожити, як честю матері, як совістю, як найвищими проявами народної моралі», і це повністю стосується самого вченого, який усе своє життя, працюючи на ниві рідного слова, теоретичного і науково-прикладного, дотримується цього, тому що: «Тільки той, хто виплекав у душі красу рідного слова, зможе проникнутись уявленнями народу про навколишній світ, його думами і почуттями, любов'ю і ніжністю, ненавистю і презирством». Іван Романович дбає про культуру рідного слова, прагне умотивувати необхідність дотримання єдиних норм і простежує їхню динаміку у своїх численних публікаціях, це тому, що «із мелодією рідного слова» влилася «в серце напруга мислі й почуття, яку заніс народ у слово, вигранюючи його протягом сторіч» (С. 277). Ця залюбленість у рідне слово залишається для нього визначальною.

Погляди вченого знайшли широкий вияв і в шкільній практиці — він науковий редактор шкільних підручників з української мови «Рідна мова» (автори Олександра Глазова і Юрій Кузнецов) для п'ятого, шостого, сьомого, восьмого, дев'ятого і десятого класів. Його концептуальне розмежування типів допоміжних слів — зв'язок у присудку, кваліфікаційні ознаки членів речення, розуміння формальної і семантичної елементарності / неелементарності простого і складного речення стали хрестоматійними.

Творче кредо І.Р. Вихованця — проникнення в слово, його граматичну будову, встановлення особливостей функційної значущості морфологічної або синтаксичної форми, подання її викінченого аналізу і з'ясування статусу у загальномовній ієрархії. Своє прискіпливе вивчення кожного мовного факту він передає учням і колегам. Самобутність та оригінальність, довершеність і цілісність створеного ним, обґрунтованість і фундаментальність постають основою розбудови і розвою сучасної лінгвістичної науки.

Анатолій Загнітко (м. Донецьк)

Anatolii Zagnitko (Donets'k)

IN GRAMMAR TOPS

On the Ivan Vykhovanets'life and career the famous Ukrainian linguist and founder of Ukrainian school grammarians.